

Dördüncü sene

On dördüncü sayı

DARÜLFÜNUN
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimaî, dinî, felsefî

Şubat — 1930

İstanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1930

İsmailîyeler, Aga Han, Hint Müslümanları.

Mühim bir kısmı vaktile suriyeden irana gitmiş ve orada Mezhep tahalüfü dolayısıyla gördükleri tazyik üzerine hindistana hicret etmiş olan İsmailîye taifesine Hindistanda (HOCA) taifesi derler. İsmailîyelerin masdari aslilerine, İtikadatı Acibelerine ve mütecavir tavaif arasındaki telkinatı zihabiye mesleklerine dair — ilmî noktai nazardan — gerek Avrupada gerek Müslüman memleketlerinde hayli şeyler yazılmıştır. İlâhiyat Fakültesi mecmuasında da o hususda Müderris Şerefettin Efendi ve diğer rufekayı tedrisimiz taraflarından muharrer şayamı mutalaa makaleler neşr olunmuştur.

Ben burada İsmailîye Taifasının Hindistanda mütemekkin bulunan şu'bei muhimminin ictimai hayat noktai nazarından bazı ahvaline müteallik beyanatta bulunacağım. (HOCA) denilen bu ahalinin takriben elli bin kişilik bir kitlesi (Bombay) şehrinde ve bir kısmı de maverayı hintdeki Bermanya hittasının (Rangun) beldesinde mutavattırdılar. Ehli İslamın Sünni ve şii gibi büyük kitlelerine karşı bir çok hususda mu'tezil bir vaziyette bulunmakla beraber Hindistan Müslümanlarının — Umumiyyet i'tibarile — eczasından bulunan (HOCA) taifesi efradı bizdeki rum, ermeni ve yahudi efrat derecesinde cehdi ticari isti'dadı gösterirler.

Bir çok efradı ticaret etmek maksadıla Hintistanın, aksayı şarkın ve — İngilizin tahtı istimlakinde bulunan şarkî Afrika memalikinin şehir ve kasabalarına giderler.

İçlerinde büyük magaza ve fabrika sahibi hayli erbabı temevvül vardır. Misal olarak zikir edelim ki Bombaylı (HOCA) ların âyanından (Fazil behoy kerîm behoy) nam zatın — ki müteaddit iplik ve saire fabrikalarına malikdir — servetinin on milyon isterlin mıkdarında tahmîn edildiğini umumî harbe takaddüm eden zamanlarda hindistanda Başşehbenderlikle bulunduğum sırada işitmiş idim. (HOCA) ların ehli kisbi cemaatleri reisi bulunan (AGA HANA) vergî şeklinde tahsisat vermek mecburiyetinde dirler ki o babda âtide beyanatta bulunacağım.

HOCA cemaatinin reisi ruhanî — daha doğrusu reisi ictima'isne-

(AGA HAN) denildiği ma'lumdur. İsmi zatîsi (Sultan ahmet) olan şimdiki (AGA HAN) Hindistan Müslümanlarının İngiliz matbuatında mürevvici menafii görünmek suretile hayali şöhret kazanmıştır. Bir aralık Hindistan ehli islâmi namına — ve fakat onlar tarafından ciddi bir sıfatı temsîliyei haiz olmadığı halde — bizim cumhuriyeti mübeclemizin ittihaz buyurduğu bir tedbir hakkında müdahalei fikriyede bulunmak istemişti. O bapdaki hatâsını anladıktan sonra Türk işlerle fikrini işgalden vaz geçmiştir.

İsmailîyelerin (HOCA) su'besinde (AGA HAN) lik eskidenberi mukaddes ve aynı zamanda korkunc bir makam telekki oluna gelmişti. Kendilerini 'Hasan sabbahin makamı tahakkümüne varis zan eden cemaat Emîrleri tabî' ve sâlikleri üzerinde muzık bir murakabei âmirîyet icra ederlerdi. Ruhanî bir kudrete malikiyeti iddia olunan taife şeyhi çok kerre tâbî'lerini ölüm tehlikesi ile itâate mecbur ederlerdi. Cemaat efradının reise olan merbutîyeti ve onun nüfuzuna olan meclubîyeti zamandan zamana temâdi ide geldi. İrandan Bombaya hicret ederek İngilizin hakîmiyeti altında mer'î olan kavanine ittibaa mecbur kaldıkları halde (HOCA) ların (AGA HAN) lik makamını işgal eden zat hakkındaki merbutiyet ve riayetleri mütezazel olmadı.

İngiltere şarkdaki müstemlekâtında sâkin ümmetler arasındaki ufak anasırı hoş tutmak mesleğini tâkip ediyor. Zira, ıftirak ve istiklal yoluna salık ola bilecek büyük ve aslî unsurların ihtilal ve istiklal meyilleri takdirinde tefrika ihdasına ve binaenaleyh vahdetti milliyeyi sarsmağa o kabilden bulunan ufak cemaatlerin hadim olmalarını muhtemel sayar.

İngiliz idare adamları bu gibi cemaati tâbî'a efradının zihabi vieda nîlerine müdahale etmezler ve itikadatı mahsusalarının ilcaatında garabet veya medeniyeti asrîye icabatıla ademi tevafuk görürlerse o kabil akaidi acibenin cereyanını müsamâha ve müsaadekârane surutte telekki ederler. Bu yoldaki müsamahaya bir misal arz edelim : Bombay şehrinde nüfusu takriben altmış bin kişilik bir cemaat vardır ki (PARSÎ) namile ma'ruftur. Bu sözün (Farisîden veya farsdan) muharref olduğu zahirdir. Bu (PARSÎ) ler mâzide İrandan Hindistana iltica etmişler ve Bombayda karar kılmışlardı. İranın zuzuru islamiyetten mukaddem mezhebi mer'isi bulunmuş olan zerduşt mezhebine saliktirler. Bu cemaat dahi (HOCA) ler gibi lisanı aslîlerini gaip etmişler ve Bombay eyaleti dahilinde müstamel olan (Küceratî) dilini ittihaz eylemişlerdir. Bunlar mahsusan istihzar edilmiş ağaçlı bir sahai vâsî'a üzerinde inşa edilen ve (sükût kulesi) denilen mahallerde mevtalarının cesedlerini siyah kartallara yedirmek suretile izalei ceset ederler. Ehli kitabın yap-

dıkları gibi defni emvat veya (Hindu) ların âdetleri vechile ihraki ceset etmeyüp o şekli acipte cesetleri izale etmelerine İngiliz idaresi karışmak istemez ve yalnız nizamatı sıhhiyenin ahkâmına mûraat ister.

Vergi tarh ye cibayeti hukuku hakimiyetten olduğu ve tavaifi saire gibi (HOCA) taifesi de Hindistan hükûmetinin kavâninine tabaan resmi vergilerini verdiği halde bunun efradı (AGA HAN) lıga muhasasas rusumu de vermekden ictinap edemezler. Bu cemaat rusumu hakkındaki ilcai derunî münasebetile bir hikâye nakil ederler: şöyleki:

Vaktile (HOCA) taifesi efradından bir kaçı ticaret maksadile Bombaydan kalkıp Pençap hitiasında bir şehre gitmişler. Reisi ruhanilerine ait verginin edâ olunacağı vakit geldiği halde tahsildarın vurut etmemesinden dolayı telaşe düşmüşler. Tediye mecburiyetinin hissi ile yüreklerinde iztirap hasıl olmuş ve âdeta havfu haşyete duçar olmuşlar! borçları bulunan mikdarı meblağı alarak oturdukları şehir civarından geçen bir ırmağa atmışlar. Suların bu vergi paralarını alarak aka aka (AGA HANA) kadar götüreceğine îman eden bu adamların cehli Bombayın Pençaptan ne kadar uzak bir mesafede bulunduğunu ve o nehir mecrasının büsbütün başka başka cihetlerden gecdığını idrake mani olmuştur. (HOCA) taifesi efradı rusumu cemaati hala (AGA HANA) tediye etmekdedirler .

Şimdiki (AGA HAN) senelerdenberi Avrupada yaşamakta ve yalnız kış mevsimleri ümuru zatiye ve cemaat işleri ile meşgul olmak üzere bir kaç ay için hindistana gitmektedir. Ecdattan kalma mâmelekin iradına bir de cemaatinin tediye ettiği rüsüm munzam olduğu cihetle (AGA HAN) pek müreffeh bir hayat geçirmektedir . (AGA HAN) Avrupada bulunduğu müddetce ekseriyetle Londra ve Pariste yaşar

Bombayda sakin olan ve kendi hanedanı azasından bulunan ilk zevcesinden çokdanberi boşanmış olduğundan (AGA HAN) şimdiye kadar Avrupada bekâr gibi yaşıyordu . Lâkin geçenlerde yeniden izdivaç etti. Budef'a aldığı kadın Fransanın (Savua) cihetlerine mensuptur. Evvelce ismi madmazel Andire olan ve bundan böyle Pirenses (AGA HAN) diye yad edilecek bulunan bu firansız kadınınin yaşı Avrupa gazetelerindeki tafsilata nazaran otuz iki imiş. (AGA HAN) kendisi elli beşden aşağı olmasa gerektir. (AGA HAN) (eksleben) şehrinde izdivaç etmiştir. İzdivaç günü o şehrin kadınları ve kızları taraflarından ne kadar sürur ve şadumanî nümâyışleri gösterildiğine ve onun mezkûr şehir muhtacını için belediye müdürüne iki bin ingiliz lirası verdiğiğine dair firenk gazetelerinde bir çok tafsilat vardı .

İzdivac iki şekilde icra edilmiştir : iptida medenî ve sonra dînî

olarak. Bu çifte usulu nikâhi iltihazda (AGA HANIN) İngilizlerin yüksek tabakalarına mensup ashabî tenakühhünün itiyadına imtisal-ettiği anlaşılıyor. İptida (Eksleben) dairei belediyesinde akdinikâh muamelei resmiyesi yapılmak suretile nikâhı medenî vukua geliyor ve sonra arzuyu vicdaniye tebean izdivac bir âyini dinî ile tes'it ediliyor. Takdis duası Pariste bundan takriben altı sene evvel inşası ikmal edilmiş olan cami'in imamları tarafından söylenmiştir. Bu cami fransız hükûmetinin teberruan vermiş olduğu (otel dö diyö) nam eski bir hastahane arsası üzerinde Afrikanın şimalindeki Fransız müstemlekâtı müslümanları canibinden verilen ianelerle yapılmıştır. Tesadüfdeki garabete bakmalı ki Hindistandaki ismailîye taifesinin reisi Fransanın savua havalisine mensup bir hiristıyan kadınla evleniyor ve nikâh duasını merakış ve cezayirden gelme iki Müslüman vaizi dinîsi eda eyliyor.

(AGA HAN) İngiltere ve fransanın ihtilatatı ictimaiyesinde sık sık görünen bir şahsiyeti munisedir. Serveti ve şöhreti kendisine mu'teber bir mevkii ictimai bahş etmiştir. (AGA HAN) bu şöhreti en ziyae islam memleketleri siyasiyatına ve bilhassa Hindistan işlerine dair İngiliz mabuatına senelerden beri yazmakta olduğu şeylerle iktisap etmiştir. Maahaza büyük at yarışlarına filen iştiraki de onun mârufiyet kesp etmesine madar olmuştur. İngilterenin en büyük milli at yarışı olan (Darbi) yı geçen sene AGA HANIN atlarından biri kazanmışdı ki at yarışlarının o memleketdeki ehemmiyei ictimâfiye ve iktisadîyesinden anlayanlar için o kazancın kendisince bais iftihar bir muvaffakiyet olduğu müsellemdir. HOCA cemaatinin reisi ruhanisi sıfatını da haiz olan bu zatın kumara meybinden de bahs ederler ise de o hususda izaai servet eden zaif siyeylilerden olmasa kerekdir.

AGA HAN akval ve efâlinde daima ingiltereye merbutiyet ve sadakat âsâri göstere gelmiştir. Bu zate pirenslik sıfatı yerildiğinden Firansızcada mukabili (Son Altêsse) ve eski Türkcede (Devletlo fehâmetlu) olan (His Highness) deye hitap vuku bulur.

Hindistan pirensleri ikiye inkisam ederler : Ümerayı Hâkime ve Ümerayı gayri Hâkime. Ümerayı Hâkime muhtelif vüsatte hududu memalike ve havalii aideleri dahilinde azçok müstakil idaref muhtareye malik olanlardır. AGA HAN bu kabîl ümerayı hâkimeden (Ruling chief) lerden biri bulunmamakla beraber ingiltere onun Hint limanlarından birine vusulü takdirinde Ümerayı hâkime haklarında yapıldığı gibi onbir top atılmak suretile selamlanmasını tahti karara almışdı. Bundan anlaşılacağı üzere İsmailîye cemaati mezhebiyesinin reisi ruhaniliği zaman ve ahvalin icabı vechile sivil şekilde bir pirensliğe munkalip olmuştur.

AGA HANİ bundan takriben 20 sene evvel tanımışdim . İlk temasımız pek de dostane surette tecelli etmemişdi . Ben osirada Hintli ve Afrikali bazı talebenin iltizamile Londurada bir Müslüman ibadetgâhi vücude getirmek için teşvikatte bulunuyordim . Bu tasavvuru mürevvic olmak üzere İngiliz ve Şark matbuatine hayli şeyler yazmış ve yazdırtmışdim . Ekserisi şarkli talebeden mürekkepe olmak üzere londurada bir de (Cami' Cemiyeti) teşkîl etmişdik . Bu cemi'yetin teşebbüsatine yardım etmek üzere ve halki iane itasına tergip eylemek üzere misra ve İstanbula kadar bir sefer ihtiyar etmişdim ki obapta katlanmış olduğum külfet ve masarife hâlâ acirim . Sonu muhalefeti siyasiyeye müncer olan o teşebbüsüm bana iki yüz İsterlîn lirası kadar bir meblaga mal olmuşdu !

Hikâyesi şu vechiledir :

Hindistanın mütekait hükâmî adliyesinden olup ingilterede müteehhil bulunan (Seyyit Emîr alî) nam zat ki Müslümanlık lehinde hayli şeyler yazmakla beraber zannimca makamati resmîyeye mütemellik bir mürayı idi. Londradaki Hindistan nazareti erkânından bâzıları ile benim ve o genc Müslümanların o bapdaki teşebbüsünü uhdei icraya almak istemişti. Benim sırf şahsî mesa'im ile tervicine başlanılan bu ruhanî işde o zamanki Türk ricali resmîyesine atf olunan (İttihadi İslâm) siyaseti âsarî mündemic imiş! (İttihadi İslam) denilen şey Avrupa Emperyalist politikacıları tarafından muhayyel olan (ankâ) ye verilmiş bir isim idi. O zamanlar bazı ecnebilerce Türk ricali devletine atf olunan bu siyasetin mürevviçliğini bana hala atf edip giden vatandaşlara ne demeli? Hayasız eşhasın bühtanlarından allaha sığındık!!!

Emir Ali her ne saika ile ise Londurada hindistan idaresinden mütekait İngiliz memurlarından, Hiristiyandan, Yahudiden, Osmanlı ve iran sefaretleri mensubîninden mürekkep olmak üzere yeni baştan bir (Cami' komitası) teşkil etdi. Nîm resmî bir şekil alan bu (Cami'-komitasına) da AGA HAN reisi evvel intihap olundu. Bizim sırf gayri resmî eşhası Müslimeden müteşekkil olan aslî (Cami' Cemiyetinden) yalnız beni âzâ olarak aldılar. Osmanlı Bankasının Londra şubesinde mahfuz olup başlıca masaili acizanemle toplanan ve Aslî (Cami' Cemiyetinin) emri altında bulunan birkaç yüz İngiliz liralık îaneyi de bu yeni ve nîm resmi komitanın emrine tabî tuttular.

Bir âcubei zaman olan O muhtalî vedaha dıgrusu mahlut Cami' komitasında muariz ve muhalif bir vaziyette kaldığımdan çekilmek isteyordum. Bir müddet sonra maskatı resim olan Ankaraya Meb'us

intihap etmek istediklerinden ve İngiltereyi büsbütün terk etmiş olduğumdan Cami' Komitasının bütün faaliyetleri ile alâkam kesildi.

Toplanan ianelere ne oldu? Misrin yediyüz liraya (isterline) baliğ olan ianesini Mısırdaki bu maksatla teşekkül eden cemiyet londraya hiç de göndermemiş. Muhtelif Müslüman memleketlerinden gönderilen ve Sultan Reşad ile İran şahı taraflarından verilen mebalig ile yekûnu beşbin İngiliz lirası tutan Cami' ianesi AGA HAN riyasetinde ve EMİR ALİ idaresindeki Muhtalit ve acıp nîmresmî Cami' Komitasının emri altında bir hayli zaman kalmış. Hint ehli İslamının İngilterede bir mümessili gibi vaziyet irae edebilen EMİR ALİnin hakikatde ne kadar az bir nüfuza malik bulunduğunu bir müddet sonra Başşehbender olarak Hindistana gittiğim zaman anlamışdım. Bizim aslî Cami' Cemiyetini "Türklerin Panizlamizm siyasetinin bir vâsitai icrası gibi göstermek istemiş olan nîmresmî Cami' Komitasını Hint Müslümanları da İngilterenin bir Âleti siyasiyesi gibi telekki etmişler ve iane göndermek arzusunda bulunmamışlardır.!! (Men dakika Dukka) Kemali telaşla ellerine aldıkları bu işi başaramayan AGA Han ve EMİR ALİ (Cami' Komitası) ellerinde kalan Beşbin isterlin kadar mecmuu iane ile bir müddet sonra başka bir iş yapmışlar; şöyleki: Balkan Muharebesinin zuhurundan sonra EMİR ALİ nin idaresi altında bir (İngiliz Hilali Ahmeri) cemiyeti teşekkül etmiş. Mezkûr meblag yine bu unvanı acîbe nisbetle İngiltereden Catalcaya gönderilen heyeti sihihiyyenin ihtiyacatına sarf olunmuş.

Umumî harp Türklerle İngilizler ve Hintlilerin temaslarını inkitaâ ugratmışdı. üç sene sonra AGA HaNa pariste tesadûf etmişdim. İsmailiyelerin reisi umumî harp zamanında İngiltere aleyhinde yazdığım mekalelerin fena tesirat icra ettiğine dair bir îmâde bulunmuşdu. Tuhaf taliim var; o yazılar, sahibi nüfuz vatandaşlarımın da takdiratını celp etmedi! Muharebatı ihdas edenler gairi resmî efradı nas olmakla beraber vatanın harp afeti içine düşüğünü gören her bir fert, mensup bulunduğu tarafı muharebin şu veya bu vechile hadımı olmak ister. Ben de umumî harp sıralarında almanyada bulunurken — Türklerin o zemanki siyasetlerine göre — propaganda neşriyatında bulunmuş idim. Tabîî düşman düşmana rahmet okumayacağından benim o zemanki yazılarım İngilterenin siyaseti şarkiyesi aleyhine müteveccih idiler. Yar veya ağıyardan olanlar her ne mülâhazada bulunurlırsa bulunsunlar ben zamanın icabı siyvsi vechile ve çok kerre hiç bir ivaz mukbili olmayarak mensup bulunduğum Türk hey'eti ictimaiyesinin ecanip muvacehesinde bir hadimi naçizi olmaya çalışageldim. Âsari

müntesirem meydanda. Tefessuh ederek hükmü çokdan zeval bulmuş bir siyasetin yani panilamizm siyasetinin mürevvici olmak üzere halâ aleyhimde isnadatta bulunan hayasızlar da benim kibi millî menfaat babında neşriyatta bulunmuşlar ise çıksınlar maydanı mukayeseye!

Şimdi saddada dönelim:

AGA HAN ile HOCA (İsmailîye) efradının umum hindistan ehli İslâmî içindeki mevkileri mühim sayılamaz. Hindin Müslümanlık aleminde başka başka ırklardan gelme pek çok taifeler vardır. Bu âlem içindeki teaddüdü mezahip akla hayret verir. Bazı hususda muhtelif mezahibin salıkları ayrı gayrı Dînlere mensup imişler gibi birbirinin yabancısı halinde görünürler. HOCALAR ve BURALAR gibi ufak kitlelerin — Müslüman halkın unsuru aslîsine nisbette — mevkii mültezemleri bizde “Dönme,” denilen Selanikli bazı kimselerin Türklük muvacehesinde aldıkları vaziyete benzer. Kendi aralarında bir girginlik görülür ve menfaati müktesebeye — kalben kendilerinden saymak istemedikleri müstefhem olan ihvani islamiyeyi iştirâk ettirmek meylinde bulunmazlar. Enmuze-ci mezhebiyenin bir çok nümuneleri Bombay şehrinde bulunur. Orada Sünnilik ve şialik gibi büyük kitlelere mensup olanlardan maada BORA, HOCA, MEYMEN gibi namlar altında bir alay cemaatler vardır.

Maamafih, Hindistan Müslümanlığı cihanında ictimai ve siyasi nükatı nazardan bakılınca bir vahdeti mefkûre tahassül etmekde olduğu anlaşılır. Tefrika iraa eden hallerden ictinap etmek ve halti mezci tâcîl eylemek farîzası bir çok kimselerce müstefhemdir.

İsmailîyelerin Hindistandaki Müslüman vahdeti mefkûresile esaslıca müteessir olacakları zararı görünür, Zira bugün o hittataki yetmiş milyonluk İslam heyeti ictimaiyesi içinde deryada bir katraya benzeyen HOCA taifesinin hususiyeti cephe iltizamında temerrud göstermeleri önünde sonunda ancak kendileri için keder ve zararı mucip olabilir.

Yetmiş milyon nüfuslu bir unsuru müttehit; bu ne büyük bir kuvvet olabilir! Vahdeti mefkûre henüz matlup derecede olmamakla beraber bugün yine Hintli Müslümanların nüfuzu, ikiyüz yirmi milyon yakın olan ve fakat derecatı sunufe inkisamından dolayı müttahit cephe arz edemeyen (HINDU) lara bazı ahvalde muadil gelir.

Ehli İslamın Hindistanda asıl za'fi nüfuzunu mucip olan hal onun eczayi münfekkesinin serpinti şeklinde Mütemekkin bulunmasıdır. Garp-tan cenuptan, şarkdan, Muhiti Hindî sularile etrafı çevrilmiş bulunan o kocaman şibih cezirenin sevahili altı bin mil kadar bir imtidatı mesafeye malikdir. Haritaya sathice bakıpda Hindistanı muayyen bir memleket gibi zan etmek hatasında devam etmemeliyiz. Orası başlı başına

ve hududdu müteferrika ile Muhtelif ümmetleri muhtevî bir kıt'ai arz hükmündedir. Bundan dolayıdırki Hindistana (Sub-Continent) unvanı verilir. Yani büyük ÂSİÂ den sarkmış bir kıt'ai taliye mefhumunu ifade eder. O kıt'ai taliye üzerinde sakin olan bütün nüfusun mikdarı üçyüz yirmi milyona baliğdir .

Bizde bâzan "bukadar Kesretli bir halk nasıl oluyorda ecnebi boyunduruğu altında kalup gidiyor,, sualile Hintlerin aczi siyasi ve har-bilerinden bahs edenler pek sathî laf atan erbabi kalem ve kelamdan-dırlar. İşte o kıt'ai taliyenin bu kesreti nüfusedur ki başka başka ırk-lardan gelen, başka başka lehceler kullanan, başka başk mezheplere salik bulunan Hintlilerin müttahiden istiklal almak istemelerine manii tabii olmada devam ediyor .

Müslüman efradın o büyük hittanın hemen her tarafında bazan seyrek ve pazan kesafetli cemaatler olarak serpinti halinde mütemek-kin olduklarına yukarıda işaret etmiştim. Şüphesiz (Avrupalıların) "Mu-gul İmparatorları,, namı altında yad ettikleri Türk ve Tatar aslıyetli fatihlerin Hindistanda kurmuş oldukları büyük hakimiyetler devirlerinde İslâmiyet ziyadesile fırsatı intişar bulmuştu. Maahaza o ümerayı hakimenin nüfuzu idarîyeleri İslamiyetin hindistanda intişarınayegâne sebebi mühim degildir . burası ayrıca tetkik olunacak bir noktadır .

Halil Halit
